

**Ka Jingpule
Shaphang
Ka Ktien**

M. B. JYRWA

Ka Jingpule Shaphang
Ka Ktien

Ban Pynsah Jingkynmaw
Ia I Mei (Blessimai Nongrum)
Bad
Ia I Papa (Howell Davies Khongwir)
Kiba Long
Ki Nonghikai Ba Nyngkong
Jong Nga

Second and Revised Edition - 2009
5000 copies
Published by
The Author
(Ia ka hok tynrai la tyngkai)

KA LAMPHANG

	KA LAMPHANG	i
1.	KA LINGUISTICS	1
2.	KA PHONETICS BAD KA PHONOLOGY	29
3.	KA MORPHOLOGY	46
4.	KA TENSE	54
5.	KA ASPECT	74
6.	KA JINGIAKHLEH KI ASPECT MARKER BAD KI MODALITY MARKER	93
7.	KI KYNTIEN KYLLI	101
8.	KA SHYNRONG JONG KA VERB	116
	KI KOT BA LA PYNDONKAM	124

Ka Lamphang

Kane ka kot kaba lyngkot eh halor katto katne ki jingshisha ba ia dei bad ka jingpule ia ka ktien ka la mih nyngkong ha ka snem 1995. Ka daw jong ka jingmih jong ka ka la long ka Refresher - cum - Orientation Course in Khasi Language Teaching na ka bynta ki nonghikai ha College. Ka la don ka jingpyrkhat hapdeng ki nonghikai ba dei ban thoh bad kren ei ei halor ka phang Ka Jinghikai Linuistics. Ha ka sien shon kaba nyngkong nga la pyrshang ban spel Khasi ia kiba bun ki kyntien kiba na ka English, hynrei ha kane ka kynti nga la pyntylla lut ia kata baroh na ka daw jong ka jingsngew dkhoh kaba jur ban ong lingkwistik haba baroh ki nongpule kim kynnoh satia kumta. Sa kawei pat ka daw jong ka jingpyntylla ka long ba kane kaba spel Khasi ka thap lam sha kaba ki nongpule kin spel bakla ia kito ki kyntien ynda haba ki dei ban thoh shaphang jong ki ha ka English.

Ha kane ka sien shon la pyndap sa ar tylli ki lynnong, bad kita ki long: kawei halor ki kyntien kylli bad kawei pat halor ka Verb Khasi. Ka kot hi ka long ka jingpyrshang kaba rit eh na ka liang jong nga hynrei nga kyrmen ba kan ai jingtip bad jingmyntoi ia ki nongpule. Ka jingpule shaphang ka ktien ka long ka lyngkha kaba iar bad ngan sngewkmen shibun eh lada kin mih nangne sha khmat ki nongpule ki ban tynrong ha lade ia ka jingkit ban nang thoh shuh shuh sa kiwei pat ki thup kiba ia dei bad ka linguistics bad kyrpang eh halor ka ktien Khasi, ka ktien kaba ngi ieit eh.

Ha - Sharing
Lumbhalang
Nongthymmai
Shillong - 7983014

M.B. Jyrwa

Lynnong 7

KI KYNTIEN KYLLI

Ki Kyntien Kylli lane Ka Rukom Kylli Ha Ka Khasi

Haba shu kren kyllum, don saw tylli ki rukom kylli jingkylli ha ka Khasi.

- (1) Da kaba rah ia ka sur naba sdang shaba kut ka sentens. Baroh ngi sngewthuh bad tip bha ngi mut aiu haba ngi ong ka sur kylli namar nalar jong ka ngi tip ba don sa shibun kiwei pat ki sur kyriah da kiba ngi pynpaw ia ki jingmut bapher jong ngi haba ngi kren. Ka sur kylli ka long bad ka trei kam halor kano kano ka sentens kaba lada la weng noh ia ka sur kylli kan shu long ka jingong kaba kdew beit tang ka ia kata kaba ki kyntien kiba don hangto ki kdew. e.g.

U Shan u dang dih sha.

Ia kane lah ban pynlong jingkylli da kaba ai ha ka ia ka sur kylli haba kren bad da kaba buh dak jingkylli (?) haba thoh kumne harum

U Shan u dang dih sha?

Lah ban pynkylla ia ka shynrong jong katei ka sentens da kaba buh ne rah ia ki thup kyntien ba ia snoh bad ka Verb sha khmat bad sa pynbud pat ia da ka thup ba ia snoh bad ka noun kumne

Da ka bos, /kjat/ u kulai.

Daei phin ai ia nga?

Jubab : Da ka ksiar / ka rupa/ u ksew ba nga ieit eh.

hano bad **haei**: Kine ki kyntien ki kylli ia u briew ne ka jaka ha kaba kata ka kam jong ka Verb ka trei kam. Lada ka jaka ka dei u briew, kata lada dei u briew u ban ioh ia kata ka kam jong ka verb, yn pyndonkam da ka **hano** hynrei lada dei ka jaka yn pyndonkam da ka **haei**. Ka **haei** ka trei kum ka **hangno** bad kine ar kim imat ba ki don jingiapher eiei. e.g.,

Hano yn ai ia kane ka kot?

Haei/ hangno yn buh ia kane ka meij?

iano ka kylli mano ki ban ioh ia kata ka kam jong ka verb. Ka jubab ka long ba dei tang kiba don jingim, la u briew ne u mrad kiba lah ban ioh ia kata. Ka long kum ka kyntien **who** ha ka English

Iano kane ka song?

Iano ngan ai kane?

Ka jubab ka lah ban long

Ia u Skhem / ia u ksew jong nga

Ka kyntien **iaei** ka khmih lynti ba ki ban ioh ia ka kam jong kata ka Verb ki long ki bym don jingim. e.g.

Iaei phin ot da kane ka tari?

Iaei phin ia ong te?

Ki jubab ki lah ban long

Ia u dieng

Ym long ia ong ei ei ruh (ktien)

jongno: Kane ka dei kawei ka kyntien kylli kaba ngi pyndonkam tang na ka bynta ki briew. Lada ka jingkylli ka long

I khun kulai jongno ine?

Ka jingkylli ka long ia u trai kulai kata u briew. Lada uba kylli u kwah tip ia ka kmie kulai un kylli

Ine i khun i dei i jong kano ka kulai?

lane

Kano ka kmie jong ine i khun kulai?

Teng teng ngi iohi ba ka kyntien **no** ka lah ban paw khlem ka **jong** bad ba haba ka long kumta ruh ym don jingkylla ei ei ha ka jingmut. e.g.

Phi i khun jongno?

Phi i khun no?

lano bad **mynno** ki kylli shaphang ka por. **lano** ia ka por ka ban sa wan bad **mynno** ia kaba la dep. e.g.

Lano phin wan biang shane?

Mynno phi wan shane?

Ngila kdew sha khmat ba ka kynnoh **ei** kam lah ban ia snoh bad ka **myn**. Kane ka long haba kren ia ka na ka liang kum ka kyntien kylli hynrei haba **myn** bad **ei** ka ia snoh ki pynlong ia kawei pat ka adverb **mynei** kaba thew ia ka por ba la leit ia kaba ym shym da kdew thikna ka dei namar nangno lane naduh nangno.

mano: ka kyntien kylli ba dei ia ki briew khamtam eh haba ia ki ym ithuh ne tip. Kita ia kiba la kylli ki lah ban don ne ban nym don mar khmat. e.g.

Mano ba don hangto?

Phi ong wan mano?

Mano ban leit lang bad phi? (Ita i ban leit i lah ban don ne ban nym don mar khmat hynrei ka jingkylli ka long namar bym pat tip iei ita i ban leit.)

Kumba la kdew shakhmat ka kyntien **mano** kam don ka **maei** ban ia iaaid ryngkat bad ka. Hynrei katba ym lah ban don **maei**, **ei** pat ka lah ban ieng marwei kum ka **mano** tangba katba ka **mano** ka lah ban ieng la ha shuwa ne hadien ha ka sentens ka **ei** ka lah ban ieng tang ha khmat. e.g.

Ei ba wan phi ong?

*Phi ong wan ei? (kam dei ka sentens Khasi kaba biang).

Ia ka kynnoh **ei** la ju pyndonkam kum ka kyntien kylli kaba ieng na ka bynta kano kano kawei pat ka noun. e.g.

Phin rah bad ei?

Bad ei de phin thied?

Ka **ei** ha kine ki sentens ka i kum ka bynta jong ka **kaei** ha kaba ia la **ka** la nguid ne iehnoh noh. Ngi lah ban pynskhem ia kane da kaba thoh biang ne ong biang ia kitei ki sentens kumne

Phin rah bad kaei?

Bad kaei de phin thied?

nano: Kane ka kyntien ka kylli ia ka thymmei na kaba ka kam jong ka Verb ka mih bad la khmih lynti ruh ba kata ka thymmei kan long u briew. e.g.

Nano phi ioh ia kane?

naei bad **nangno**: kine pat ki kylli ia ka jaka na kaba ka kam jong ka Verb ka sdang. e.g.

Kane ka um ka wan naei/nangno?

shano/shaei: Kine pat ki kylli ia ka phang sha kaba ka kam jong ka Verb ha ka sentens kan trei kam. e.g.

Phin phah shano/shaei kane ka kot?

Shano/shaei ka Ri jong ngi kan poi?

shano ka lah ban thew khamtam ia ki briew khamtam lada ka Verb ba la pyndonkam, kum ka kyntien phah haneng ka dawa ba dei ban don u briew u ban shim ia kata kaba la phah. Hynrei ka **shano** kam thew ia u ne ka briew ha ki por baroh. Kum ka **shaei** ka lah ban thew ia ka jaka.

Hateng hateng ngi iohi ba kiba jubab ia ka jingkylli kum

U Shan un leit shano/shaei mo?

ki pyndonkam biang ia kine ki kyntien kylli ha ka jubab jong ki, e.g.

Ngan leit tip shano/shaei?

Haba ka long kumne ngi sngewthuh ba kita kiba jubab kim mon ban iathuh ne kren ei ei halor kata ka phang kaba dei ia u Shan. Na kane ngi sngewthuh ba kane ka long kaba kut jong ka jingiakren shaphang u Shan.

Ha shuwa ban ngin jam sa sha kiwei pat ki kyntien kylli ka long kaba dei ban kdew ba kine ki kyntien ba la kdew sha khmat ki long bad trei kam kum ki indefinite pronoun ynda haba ia ki la kynnoh arsien. e.g. **hano hano**, **mano mano**, **shano shano**, **kino kino**, **kiei kiei**, etc. ha ki sentens kumne harum.

Ai hano hano ruh long

Mano mano ba leit shata ki dei ban da rah la ki dongmusa

Shano shano ba phi leit kynmaw kyndong ia la ka iing

Kino kino kiba mon ai kin wan shane

Kiei kiei kiba bha ki don lut hangne

(3) Kiwei pat ki kyntien kylli ki long: **aiu**, **balei**, bad **hato**.

aiu ka kylli shaphang ka kam kaba ka Verb ha ka sentens ka pynpaw. e.g.

Phi leh aiu?

Phi kwah aiu?

Ka lah ruh ban kylli shaphang ka jinglong jingman e.g.

U briew aiu kum uta?

Ka shuki aiu kaba kum kane?

Kine ki sentens ki pynpaw ba uba kren um da sngewhun eh la shaphang uta u briew ne ka shuki.

balei: ka dei ka kyntien kaba wad ia ka daw. e.g.

Balei pha iam?

Balei phim kylli na u Vice Chancellor?

hato: ka pher na baroh ki kyntien kylli. Ka jinglong kyrpang jong ka ka long ba ka lah ban don tang ha khmat ka sentens ym kum kiwei pat ki kyntien kylli kiba ban don ha kaba sdang bad ha kaba kut jong ka sentens. e.g.

Phi kwah aiu? / Aiu phi kwah?

Balei phi wan? / Phi wan balei?

Hato phin leit noh? / *Phin leit noh hato?

Kawei pat ka jinglong kyrpang jong ka **hato** ka long ba ka dawa ia ka jubab kaba dei beit tang hooid lane em, namarkata ki jingkylli ha ki eksamin jong ngi kim dei ban long da ka **hato**. Lada ka jingkylli ka long **hato** ... u nongthoh eksamin u don hok ban jubab tang **hooid** lane **em** bad u nongeksamin um don hok ban nym ai ka maks kaba pura ia kata.

Hato phi mynjur ia kane?

Hato ngan hap leit lang bad ki?

Ka jubab ia kine ki jingkylli ki lah ban long beit tang **hooid** lane **em**.

Ngi shem ba la pyndonkam ia ka **hato** ha ki khen kum ha kine ki sentens harum

Hato nga leh aiu ia phi ba phi dom ia nga katne?

Ka kyntien **hato** ha kane ka sentens kam kylli hynrei ka wad ia ka jingpynshong nia na ka liang jong uta ha uba la kren. Kam dei ka **hato** kaba kylli, ka dei ka **aiu** kaba kylli jingkylli hangne. Ha ka jingshisha, ka kyntien kylli kaba donkam kam dei hi ka **hato** hynrei ka **aiu**. Lah ban tynjuh ia kane da kaba weng noh ia ka **aiu** bad buh tang ka **hato**. Lada ngi leh kumta ngin shem ba katei ka sentens haneng kam long shuh ka sentens kaba biang,

katba lada ngi weng noh ia ka **hato** ka sentens kan sah kaba biang. Nujor ia kine harum

**Hato nga leh ia phi ba phi dom ia nga katne?
Nga leh aiu ia phi ba phi dom ia nga katne?*

U Hugh Roberts u ong ba kane ka kyntien ha kane ka jingpyndonkam ka ia ryngkat bad ka kyntien **pray** ha ka English.

(4) Nalor kine dang don shuh sa kiwei pat ki kyntien ki bym dei ki kyntien kylli hynrei ia kiba la ju pyndonkam lang ha ki sentens kiba kylli. Kine ki dei kita kiba la ju khot ki question tags ha ka English. Ha ka Khasi lehse ngin khot ia ki kyntien kylli kyrtoh. Kita ki kyntien ki long:

shisha/sha, mo, mo seh, seh mo, em, ne em, ym dei, yn dei bad heit.

shisha lane **sha** ki dei ki adverb hynrei la pyndonkam ia ki ha ki khen kiba ha ka jingshisha uba kylli u lah tip katto katne shaphang kata kaba u kylli, hynrei u shu dang kylli ia ka ban pynthikna. e.g.

Sha phi wan khwai mynhynnin?

Hangne u nongkylli u lah tip nangno re ba uta u lok u wan khwai hynrei u kylli na u hi ban thikna ba ka jingtip jong u kam long ka bym dei. **sha** bad **shisha** ki i kumba ki dei hi tang kawei, kata, ba **sha** ka dei ka bynta kaba la pynlyngkot na ka **shisha**.

mo ka dei kaba ju pyndonkam haba uba kylli u khmih lynti ba ka jubab kaba un ioh kan long kumba u mut. Ka long ka kyntien kaba i long kum ka jingpynmynjur ia

kata kaei kaei **kaba** la ong. e.g.,

*Phin leit bad nga mo?
Phin leit Kolkata mo?*

Kane ka rukom kylli kaba ryngkat bad ka **mo** ka dawa ia ka jubab kaba tang shi kyntien **hooid** ne **em** kum ka **hato**.

Kane ka kyntien **mo** ka long kaba lah ban pynbud da ka kyntien **seh**, kumta ngin ioh ka rukom kylli kaba da ki ar kyntien **mo seh**. Hynrei ynda la buh lang ia kine ka jingkylli kam long shuh kaba wad jingmynjur. Ha ka jingshisha ka pynpaw ia ka jingkwah ba uta uba iohsngew ia kata kaba la ong un pyrkhath ne sngew lem kumba u nongkren ruh u pyrkhath ne sngew. Ha ka sentens

U long uba tbit mo seh?

U nongkren u kwah ba uta uba sngap ruh un ong hooid u long uba tbit. Ka **mo seh** ka ia syriem ia ka **is'nt it?** ha ka English.

Hynrei lada u nongkren u artatien ia kata ka jingbit un pyndonkam ia ki da khongpong kata, **seh mo**

(i) *U long uba tbit seh mo?*

(ii) *U Tim un leit bad nga seh mo?*

Ka jingmut jong kaba (i) ka long ba um long uba tbit bad kaba (ii) ka long ba ym shym khmih lynti ei ei ba u Tim un leit bad nga.

em ka dei sa kawei ka rukom kylli kaba wad ia ka jingmynjur kumba long ka **mo**. Kane ruh ka dawa ia ka jubab kaba tang shi kyntien kum ka **hato** bad ka **mo**.

Phin wan em shibit?

Ka **em** ka don sa kawei pat ka rukom kylli. Haba uba kren u pyndonkam ia ka u ai lad ia uba jubab ban jubab mar pyrshah ia kata kaba la kren ne ong. e.g.

Phi ieit ne em ia nga?

Nalor kitei ba la kdew haneng don sa ar tylli ki kyntien kiba ieng kum shi jur bad kita ki long **yn dei** bad **ym dei**. Kine ki kylli ban pynthikna ia kata kaba la don lypa ha ka jingmut u nongkylli.

Phi khot ma phi ia nga yn dei ?

Phi khot ma phi ia nga ym dei?

Ka **yn dei** imat kumba ka khmih lynti ba uba jubab un ong **hooid** katba ka **ym dei** ka ailad ia u nongjubab ban ong **em** um dei ma u uba khot. Ha kawei pat ka rukom lah pat ban ong ba kine ki i kumba ki dei kijuh kiba ki briew ki pyndonkam bujli katba ki sngewbit.

Sa kawei ka kyntien kylli kyrtoh ka long ka **heit**. Kane ka kyntien ka wad ban pynksan ne pynsabut ba kata kaba u nongkylli u ong ka long beit kaba shisha bad kaba ym don shuh da kumwei pat. Uba jubab u donkam ban jubab **hooid** ne **em** hangne ruh.

Phim dei heit ma phi ba shong ha kynroh rel?

Ka jingmut jong kane ka long, iathuh ia nga lada ym dei ma phi te dei mano pat?

Phi mai te ngan nym iam heit?

Hynrei ka **heit** ha kane pat ka sentens ka i kumba

uba kylli u sngew ba u don hok ban iam namar ba la mai ia u.

Na kane baroh kaba la kdew shaphang ki kyntien kylli ha ka Khasi ngi lah ban pynkut nia bad ong ba ha ka Khasi don saw jait ki rukom kylli.

- (i) Kaba nyingkong ka long da kaba pyndonkam ia ka **sur kylli**.
- (ii) Kaba ar ka long da kaba pyndonkam ia ki kynnoh - **no** bad -**ei** ha kiwei pat ki kyntien kumba la kdew.
- (iii) Kaba lai ka long da kaba pyndonkam ia ki kyntien kylli kiba long tang lai tylli, kata **aiu**, **balei** bad **hato**.
- (iv) Kaba khatduh ka long ka jingpyndonkam ia ki kyntien **kylli kyrtoh** lane ki question tags.